

TRI ZNAKY CIEĽOVEJ KVALITY VIDIECKEJ KRAJINY – ANALÝZA A NÁVRH ZMIEN V REGIÓNE STREDNÉHO POVAŽIA

Dušan Šebo, Mikuláš Huba*

* Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava,
dusan.sebo82@gmail.com, geoghuba@savba.sk

Three aspects of rural landscape quality to be achieved: The analysis and proposal of changes in the Stredné Považie region

The aim of this paper is to present an analysis of changes in three rural landscape qualities. Results of the analysis are schemed to provide an overview of changes that took place in landscape over a certain period to the local population, decision-makers and stakeholders of the particular territory. They should also represent an important source of information for the documents involved with landscape planning. However, first of all, presentation of such results should arouse interest in landscape and encourage the population to greater participation in landscape policy. Moreover, the applied research method itself tried to engage the locals as well. The authors of this paper present the proposal and results of such analysis accomplished in the region of Stredné Považie. The applied procedure consists of the analysis of three partial changes of the rural landscape quality – particularly those of landscape structure, visual quality, and socio-cultural quality.

Key words: European Landscape Convention, landscape quality objective, proposal, analysis, the region of Stredné Považie

ÚVOD

Európsky dohovor o krajine (EDoK) nadobudol pre Slovenskú republiku platnosť 1. decembra 2005. Po takmer desiatich rokoch, ktoré od tohto dátumu uplynuli, je však na mieste konštatovať, že jeho implementácia v slovenskom právnom poriadku, v strategických a plánovacích dokumentoch (pozri napr. Šebo a Huba 2013) a následne i v samotnej praxi je, vzhľadom na deklarované záväzky, neuspokojivá.

Zo všeobecných opatrení, ku ktorým EDoK zmluvné strany zaväzuje, sa náš príspevok vzťahuje predovšetkým na tie, ktoré sa týkajú zavádzania a realizácie krajinných koncepcií, resp. integrácie krajiny do regionálnych a územnoplánovacích koncepcií a vytvárania podmienok pre účasť širokej verejnosti na tvorbe týchto koncepcií. V nasledujúcom texte sa pokúsime ozrejmiť, aký význam môže v naplnení týchto opatrení či záväzkov zohrávať identifikácia a hodnotenie (krajiny), ktoré dohovor spomína v kategórii špecifických opatrení.

Prístup k manažmentu, ochrane a plánovaniu krajiny sa v jednotlivých krajinách EÚ – a v niektorých prípadoch i v rámci týchto krajín – rôzni. V nadväznosti na prijatie EDoK-u sa v niektorých európskych štátoch prijali opatrenia zlepšujúce ochranu a manažment kultúrnej krajiny. Slovinsko si vytvorilo *stratégiu priestorového rozvoja* (Strategija prostorskega razvoja Slovenije 2004) a prijalo nový *Zakon o prostorskom načrtovanju No. 33/2007*, ktorý okrem iného posilňuje partici-

páciu verejnosti na prijímaní rozhodnutí týkajúcich sa využívania priestoru. Napríklad Litva si vypracovala národnú politiku ochrany a tvorby krajiny a vláda prijala program opatrení na jej implementáciu. Pozitívnu zmenou na poli ochrany a manažmentu kultúrnej krajiny v Českej republike bola novela zákona o poľnohospodárstve (Zákon o zemědělství č. 335/2009 Sb.) Vďaka tejto novele mohli českí poľnohospodári získať podporu na zachovanie jestvujúcich a vytváranie nových krajiných prvkov, ktoré mali, resp. budú mať v krajine významnú stabilizačnú úlohu. Tento predpis bol však k 1.1.2015 zákonom č. 307/2014 zrušený (Predpis č. 307/2014). Nový zákon definuje niektoré kultúrne prvky krajiny ako ekologicky významné prvky, ktoré možno vyhradiť ako plochu v ekologickom záujme – *krajinotvorný sad, medza, terasa, stromoradie a pod.*

Zo španielskych autonómnych regiónov je na poli krajinárskej politiky veľmi aktívne Katalánsko. Cieľovú kvalitu krajiny formulujú podľa platných zákonov zástupcovia verejnosti tak, aby reprezentovala verejný záujem vo sfére krajiných charakteristík ich prostredia.

Tieto i mnohé ďalšie príklady (bližšie pozri Šebo et al. 2012) jednoznačne nasvedčujú tomu, že koncepcný prístup ku krajine je základom jej úspešného manažmentu a ochrany. Je teda na mieste sa spýtať: Prečo zostáva spracovávanie krajiných koncepcií v spolupráci s účasťou širokej verejnosti v Slovenskej republike iba nenaplneným snom úzkej skupiny odborníkov a aktivistov? Pri hľadaní odpovede na túto otázku sa vyhneme súčasným politicko-pragmatickým dôvodom tohto stavu a pokúsime sa čerpať predovšetkým z vlastných poznatkov a skúseností.

Dôležitou skutočnosťou je to, že spracovanie krajinárskych koncepcií nemá na Slovensku dostatočnú tradíciu. Aby mohla vôbec vzniknúť spoločenská požiadavka na koncepcný prístup ku krajine, je nevyhnutné vecne zdôvodniť jeho potrebnosť či relevanciu. A práve tu môže byť, z nášho pohľadu, mimoriadne užitočné spomínané hodnotenie krajiny, resp. jej zmien. Vychádzajúc z našich doterajších skúseností v komunikácii s verejnosťou o krajinárskej problematike sme dospeli k záveru, že ak niečo dokáže aktivizovať záujem ľudí o krajinu, v ktorej žijú, tak sú to dôkazy o tom, ako sa „ich“ krajina v určitom časovom horizonte mení. Zmeny prebiehajú v krajine spravidla pomaly. Aj napriek každodennému kontaktu so svojím prostredím nemusí človek dlhodobý priebeh týchto zmien postrehnúť a už vôbec nie hlbšie reflektovať. Môže sa tak diať v prípadoch, keď zaznamenané zmeny predstavujú skutočne markantné premeny krajinnej štruktúry. Informovanie verejnosti o rozsahu, príčinách a dôsledkoch týchto zmien však môže viesť doslova k mobilizácii záujmu o danú problematiku. Rovnaký prístup je samozrejme možné aplikovať i pri formálnych či neformálnych reprezentantoch verejnosti v danom území. Na základe takto formulovaných predpokladov je doterajší nezáujem o spracovávanie krajinných koncepcií a neúčasť dotknutej verejnosti v tomto procese možné aspoň čiastočne zdôvodniť jej neznalosťou toho, čo sa v krajine deje.

V nadväznosti na tieto postuláty sa v predkladanom príspevku pokúsime načrtnúť jeden z možných variantov integrovaného hodnotenia zmien krajiny. Uvedený návrh nepredstavuje vyčerpávajúcu analýzu všetkých zložiek krajiny. Cieľom výskumu, ktorý by sa realizoval podľa uvedenej schémy, nie je podať detailné vysvetlenie o príčinách a dôsledkoch veľkého množstva procesov prebiehajúcich v krajine. Náš návrh chce byť skôr sondou do krajiny, ktorá by jej obyvateľom poskytla základný obraz o tom, čo sa s ich každodenným prostredím s odstupom času deje.

Detailné zisťovanie príčin identifikovaných problémov a nachádzanie ich riešení by malo prebiehať v intenzívnejšej spolupráci s obyvateľmi daného územia. Výsledky tohto hlbšieho zisťovania by sa následne mali pretaviť nielen do konkrétnej krajinnej koncepcie, ale aj do všetkých ostatných strategických a plánovacích dokumentov, ktoré sa nejakým spôsobom týkajú predmetného územia.

Zmyslom aplikácie navrhnutej metodiky je teda poskytnúť určitý prehľad o tom, čo sa s krajinou deje a podnietiť dotknuté subjekty (obyvateľov, decízorov a ďalších zainteresovaných), aby sa zapojili do systémového riešenia načrtnutých problémov vrátane EDoK-om požadovanej participácie obyvateľov na definovaní cieľovej kvality krajiny.

Predložený návrh je zostavený tak, aby už v samotnom svojom počiatku vťahoval obyvateľov daného územia do celého procesu. Analýza uskutočnená na jeho základe by mala zosumarizovať informácie a dáta, ktoré nielen poskytnú základný obraz o stave krajiny, ale sa aj stanú dobrým základom pre ďalšie postupy.

DÁTA A METÓDY

Metodicky sa predkladaný návrh zakladá na hodnotení viacerých parciálnych kvalít krajiny¹. Napriek tomu, že náš návrh sa zaoberá tromi konkrétnymi kvalitami, výber skúmaných oblastí by mal v praxi vždy zodpovedať špecifickým podmienkam.

V predkladanej štúdií sa pokúsime bližšie zaoberať nasledujúcimi kvalitami krajiny: kvalita krajinnej štruktúry, vizuálna kvalita krajiny a sociálno-kultúrna kvalita krajiny.

Vzhľadom na to, že sme sa zamerali na vidiecku krajinu, v ktorej je spravidla hlavným krajinotvorným fenoménom poľnohospodárstvo, zisťovali sme, ako sa predmetné kvality krajiny menili v dôsledku zmeny charakteru tohto odvetvia.

Hodnotenie stavu kvalít krajiny sme naviazali na tri poľnohospodárske systémy, ktoré v predmetnom území prevažovali od skončenia prvej svetovej vojny po súčasnosť: predkolektivizačný (maloroľnícky), družstevno-socialistický a družstevný systém v podmienkach voľného trhu.

Kvalita krajinnej štruktúry

Zmeny kvality krajinnej štruktúry sme v našej práci sledovali prostredníctvom zmien krajinnej pokrývky, ktorou rozumieme priestorové objekty zemského povrchu identifikované na základe morfoštruktúrnych a fyziognomických znakov (Feranec a Oľahel 2001). Jej zmeny, ako aj zmeny využitia územia boli totiž identifikované ako jeden z hlavných determinantov globálnych zmien s dosahom na ekosystémy, zmeny klímy a ľudstvo ako také (Foley et al. 2005). Zmeny krajinnej pokrývky sú mnohokrát nielen determinantom krajinou poskytovaných produktov a služieb, ale i dôležitým faktorom jej budúcej dynamiky (Verburg et al. 2009). Vedecké zistenia o zmenách krajinnej pokrývky v kontexte poľnohospodárskych procesov tvoria významný zdroj dát pre tvorbu rôznych politík a vo všeobecnosti sú akceptované i decíznou sférou (Busch 2006).

¹ Kvalita krajiny sa vzťahuje na ekologické, estetické, historické alebo symbolické znaky krajiny (Soini 2001).

V našej práci sme sa rozhodli vo výskume krajinnej pokrývky využiť interpretačný kľúč vytvorený v rámci projektu CORINE Land Cover (CLC). Kompatibilita dátovej vrstvy CLC umožňuje jej aplikáciu nielen v rôznych mierkach, ale i pri rôznych výskumných zámeroch.

Pri interpretácii tried krajinnej pokrývky z leteckých meračských snímok sme vychádzali z jednotnej legendy použitej v rámci projektu CLC (Heymann et al. 1994), rozšírenej pre mapovanie v mierkach 1:50 000 (Feranec a O'ahel' 1999) a 1:10 000 (Kopecká 2006).

Kvalitu krajinnej štruktúry vytvorenú predkolektivizačným systémom sme analyzovali použitím leteckých meračských snímok (LMS) z roku 1949 (TÚ Banská Bystrica 1949). Družstevno-socialistický systém bol hodnotený pomocou LMS z roku 1986 (TÚ Banská Bystrica 1986) a družstevný systém v podmienkach voľného trhu na základe ortofotomapy z roku 2009 (Eurosence 2009). Minimálna veľkosť mapovaných areálov bola 500 m² a minimálna šírka 10 m.

Vizuálna kvalita krajiny

Prístupy, ktoré sa aplikujú vo výskume vizuálnej kvality krajiny, sa vo všeobecnosti delia do dvoch základných kategórií (Dearden 1985, Daniel 2001, O'ahel' 2003 a O'ahel' a Hlavatá 2010):

1. objektívne (expertné) – narábajú s kvantifikovateľnými parametrami krajiny (napr. Crawford 1994, O'ahel' 1999, Dramstad et al. 2006 a Štefunková a Cebecauer 2006);

2. subjektívne (percepčné) – vyhodnocujú individuálne preferencie a postoje ku krajine. K predmetom percepčného výskumu patria i hlbšie analýzy postojov (napr. Keisteri 1990, Marsch 1990 a Dakin 2003).

Keďže zmeny vizuálnej kvality (VK) sme sledovali na základe percepcie skupinou respondentov, naša metóda patrí k subjektívnym prístupom. Podľa Daniela (2001) majú percepčné hodnotenia, na rozdiel od expertných, vysokú mieru spoľahlivosti. A to i napriek tomu, že tieto prístupy (bez ohľadu na to, či sa zakladajú na prezeraní fotografií, počítačových modelov alebo bezprostrednej krajiny) neindikujú „skutočnú“ kvalitu krajiny. Lange (2001) naopak obhajuje 3D vizualizácie krajiny generované počítačovým softvérom ako adekvátne reprezentujúce skutočnú krajinu. Podobne Jorgensen (2011) obhajuje využitie fotografií s tým, že umožňujú identifikovať krajinné prvky a priestorové konfigurácie, ktoré ovplyvňujú ľudské preferencie.

Vizualizačné techniky sa osvedčujú ako veľmi dobrý nástroj napríklad v participatívnom procese krajinného plánovania. Je však pravdou, že v súčasnosti bežne dostupné množstvo vizualizačných techník a možností ich využitia je také rozsiahle, že problémom sa stáva skôr ich vhodný výber a správna aplikácia (Hayek 2011).

Pri hľadaní atribútov vizuálnej kvality krajiny je prakticky nemožné nájsť také, ktoré by umožňovali objektívne porovnať všetky tri typy poľnohospodárskych systémov. A ak, tak len za cenu značnej subjektívizácie. Ako najzreteľnejší rozlišovacie znak sme pri analýze leteckých snímok a historických pohľadníc vyhodnotili štruktúru poľnohospodárskej krajiny. Táto sa výrazne zmenila najmä po kolektivizácii poľnohospodárstva. Na druhej strane, rozdiely medzi časovými horizontmi 1986 a 2009 sú už len minimálne. Z uvedených dôvodov sme náš výskum zmien

vizuálnej kvality krajiny zjednodušili na percepciu zmien krajinnej štruktúry charakterizujúcej poľnohospodársky systém pred kolektívizáciou a po kolektívizácii.

Aby sme zistili iba vplyv samotnej štruktúry, a teda minimalizovali ostatné vplyvy (druhy/farby pestovaných plodín, vegetačné štádium a pod.), pracovali sme s fotografiami, ktoré zachytávajú poľnohospodársku krajinu mimo hlavné vegetačné obdobie. Našou snahou bolo aj minimalizovať vplyv toho, že orná pôda (v štádiu zorania) vo všeobecnosti znižuje estetickú kvalitu poľnohospodárskej krajiny (Marangon a Tempesta 2008 a Lindemann-Matthies et al. 2010). V prípade modelov predkolektívizačnej krajiny (ďalej len „malobloková krajina“) sme vplyv tohto faktoru redukovali približne vyrovnaným pomerom dielov zoranej pôdy a zelených dielov (obr. 1, časť A). Analogicky, modely krajiny reprezentujúce štruktúru vytvorenú kolektívizáciou poľnohospodárstva sme vytvárali v dvoch vyhotoveniach – veľké bloky zoranej pôdy (ďalej len „veľkobloková zoraná krajina“; obr. 1, časť B) a veľké bloky pokryté vzhádzajúcimi kultúrami alebo trávou („veľkobloková zelená krajina“; obr. 1, časť C).

Obr. 1. Príklad fotomontáže poľnohospodárskej krajiny

A – model maloblokovej krajiny, B – model veľkoblokovej krajiny v štádiu zorania, C – model veľkoblokovej krajiny v štádiu vzhádzajúcich kultúr a zatravnenia.

Takýmto spôsobom sme pomocou fotomontáže v prostredí Photoshop CS5 vytvorili sedem panoramatických segmentov (modelov) predkolektívizačnej krajiny a po sedem segmentov postkolektívizačnej krajiny v štádiu zorania, resp. tvorenej zelenými dielmi. Všetky použité snímky boli vytvorené v predmetnom území.

Spolu 21 fotografií sme prezentovali skupine 149 študentov geografických katedier na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Fotografie

boli usporiadané do slideshow, pričom zábery patriace k tomu istému segmentu krajiny boli, podľa metodického postupu použitého v práci Tempestu (2010), od seba oddelené vždy aspoň piatimi snímkami patriacimi k inému segmentu krajiny. Respondenti hodnotili fotografie v škále od 1 do 10 a okrem samotného hodnotenia VK nás zaujímalo aj to, či pochádzajú z mestského alebo vidieckeho prostredia. Domnievali sme sa totiž, že tento fakt môže ovplyvniť preferencie respondentov.

Kvantitatívne vyhodnotenie sme uskutočnili prostredníctvom porovnávania priemerov dvoch základných súborov pre závislé výbery. Na tento účel bol v prostredí STATGRAPHICS Plus zvolený Studentov t-test, pomocou ktorého bola určená štatistická významnosť rozdielov percepcie (vždy v rámci dvoch skupín fotografií).

Sociálno-kultúrna kvalita krajiny

V slovenskej literatúre spoznáваме sociálno-kultúrny význam poľnohospodárstva predovšetkým na základe prác historikov, etnológov a etnografov (Holec 1991, Slavkovský 1995, 2003 a 2009, Botíková et al. 1997 a Apáthyová et al. 2000). Z týchto prác sa dozvedáme o mnohých (mimopro-dukčných) funkciách, ktoré poľnohospodárstvo plnilo predovšetkým ešte v období pred kolektívizáciou: integračná, socializačná, kultúrna, spoločensko-zábavná, duchovná a ďalšie. V poslednej časti nášho výskumu zmien vidieckej krajiny, vyvolaných zmenami charakteru poľnohospodárstva, sme sa teda zamerali práve na to, ako sa v sledovaných obdobiach menil sociálno-kultúrny význam jednotlivých poľnohospodárskych systémov.

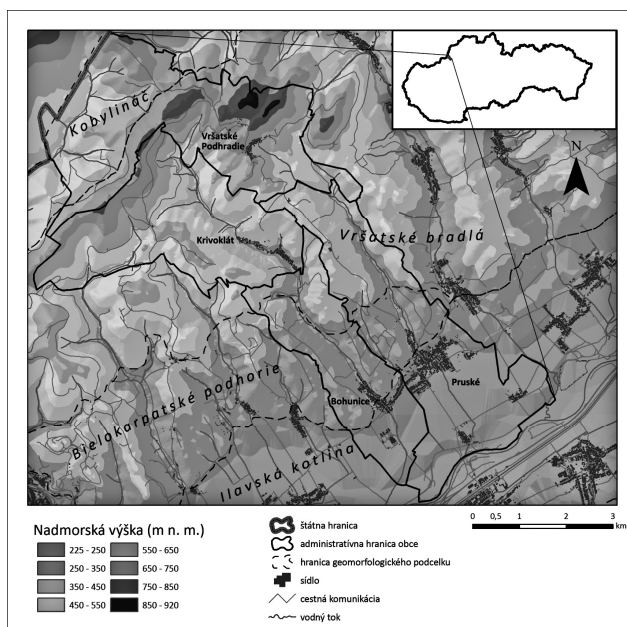
Sociálno-kultúrny rozmer jednotlivých poľnohospodárskych systémov sme skúmali prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov s miestnymi obyvateľmi. Prepisy rozhovorov boli najskôr kódované pomocou základného súboru kódov, ktorý bol postupne rozširovaný o nové kódy, prípadne sme kódy zlučovali/rozdeľovali (bližšie pozri Miles a Huberman 1994, Weston et al. 2001 a De Cuir-Gunby et al. 2011).

Na získanie relatívne homogénnej vzorky respondentov bolo potrebné, aby každý z nich pochádzal z roľníckej rodiny s dátumom narodenia pred rokom 1949. Dbali sme aj na to, aby ich ostatní obyvatelia považovali za angažovaných (predovšetkým v produktívnom veku) v živote obce.

Kritériám výberu vyhovovalo celkovo deväť respondentov (štyria muži a päť žien), s ktorými sme uskutočnili spolu dvanásť rozhovorov (v troch prípadoch vystali dodatočné otázky, ktoré si žiadali ďalšie stretnutie). S ôsmimi ľuďmi sa rozhovory uskutočňovali v obciach študovaného územia a jedného respondenta sme navštívili v zariadení pre seniorov v Dubnici nad Váhom. Vzhľadom na to, že výskumnú vzorku tvorili predovšetkým starí ľudia, deskripcia sledovaných fenoménov je prirodzene detailnejšia vo vzťahu k predkolektívizačnému obdobiu. Každého respondenta sme pred rozhovorom požiadali, aby sa vo svojom rozprávaní pokiaľ možno vyvaroval idealizovaniu minulosti (tzv. spomienkový optimizmus) a snažil sa zostať nezaújatý.

ŠTUDOVANÉ ÚZEMIE

Predmetné územie sa nachádza v západnej časti Slovenska na území Trenčianskeho samosprávneho kraja. Pozostáva zo štyroch vidieckych obcí, ktoré sú súčasťou bývalého okresu Ilava: Pruské, Bohunice, Vršatské Podhradie a Krivoklát. Časť administratívnej hranice obce Vršatské Podhradie je v dĺžke 3,8 km súčasne štátnou hranicou s Českou republikou (obr. 2). Celková rozloha územia je 44,5 km². Nadmorská výška sa pohybuje v rozmedzí 235 – 925 m n. m.

Obr. 2. Študované územie

Na základe geomorfologického členenia Slovenska (Mazúr a Lukniš 1980) zaraďujeme celé predmetné územie do subprovincie Vonkajšie Západné Karpaty, oblasť Slovensko-moravské Karpaty. Je súčasťou geomorfologických celkov Biele Karpaty a Považské podolie. V rámci Bielych Karpát rozlišujeme na našom území geomorfologické podcelky Vršatské bradlá a Kobylináč a v rámci Považského podolia podcelky Ilavská kotlina a Bielokarpatské podhorie.

Pestré prírodné podmienky sa prejavili i v rôznorodosti poľnohospodárskych aktivít obyvateľov študovaného regiónu. Najúrodnejšou oblasťou nášho územia je Ilavská kotlina. Na aluviálnych sedimentoch Váhu sa tu vyvinuli pomerne úrodné fluvizeme, čo v kombinácii s priaznivými klimatickými pomermi predurčilo túto oblasť na pestovanie i náročnejších plodín. Naopak, hospodárenie v rámci bielokarpatského masívu má, predovšetkým od kolektivizácie poľnohospodárstva, extenzívnejší charakter. Dovtedy sa aj vo vyšších polohách pestovali zemiaky, ovos a krmné plodiny.

V roku 1958 bolo v obci Pruské založené jednotné roľnícke družstvo (JRD), ktoré začalo hospodáriť na výmere 397 hektárov. V sedemdesiatych rokoch sa JRD

Pruské zlúčilo so susednými družstvami, čím začalo obhospodarovat' aj poľnohospodársku pôdu v ostatných obciach predmetného územia. Časť obyvateľstva sa preorientovala na prácu v poľnohospodárskej veľkovýrobe a veľké množstvo obyvateľov postupne nastúpilo do robotníckych profesií v priemyselných závodoch v Dubnici nad Váhom.

Industrializácia tu začala výstavbou záložnej továrne akciovej spoločnosti Škodových závodov (neskôr ZTS Dubnica nad Váhom), ktorá sa po druhej svetovej vojne vyprofilovala ako jeden z najväčších zbrojárskych závodov vo vtedajšom Československu. Táto zmena sa pochopiteľne nedotkla len samotnej Dubnice nad Váhom, ale aj okolitých vidieckych obcí. Pôvodne poľnohospodársko-remeselný región sa vo veľmi krátkom čase zmenil na región s dominantným zastúpením priemyslu. Po druhej svetovej vojne už napríklad zanikol spôsob sezónneho hospodárenia, keď niektorí členovia rodín odchádzali v letnom období aj s dobytkom do horských oblastí.

VÝSLEDKY

Vzhľadom na obmedzený rozsah tohto príspevku sa v nasledujúcich riadkoch zameriame iba na tie najmarkantnejšie zistenia. Našou ambíciou je zároveň interpretovať tieto zistenia formou prístupnou čo najväčšiemu počtu obyvateľov skúmaného územia.

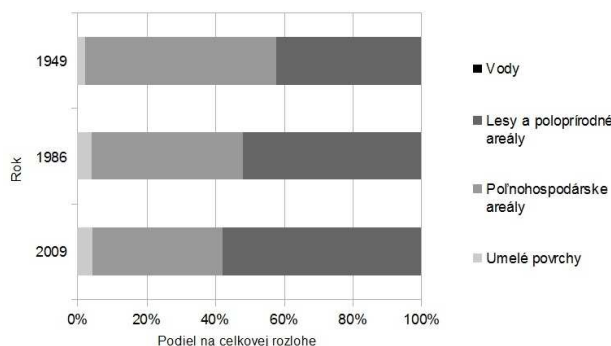
Kvalita krajinnej štruktúry

Z rozsahu základných kategórií krajinnej pokrývky je zrejmé, že krajina mala v období pred socialistickou kolektívizáciou prevažne poľnohospodársky charakter (obr. 3).

Areály ornej pôdy zaberali v roku 1949 takmer tretinu (29,32 %) z celkovej rozlohy územia. Prevažná časť týchto areálov bola tvorená parcelami menšími ako 1 ha, miestami s výskytom nelesnej drevinovej vegetácie (spravidla ovocných stromov)².

Rok 1986 reprezentuje štruktúru krajiny, ktorá vznikla predovšetkým v dôsledku kolektívizácie poľnohospodárstva. Na zamestnanosti obyvateľstva sa na rozdiel od predchádzajúceho obdobia už podieľal najmä priemysel a rozhodujúcim krajinotvorným subjektom v oblasti poľnohospodárskej výroby sa stalo Jednotné roľnícke družstvo Pruské. Orná pôda zaberala k tomuto roku necelú pätinu z celkovej rozlohy územia a bola zastúpená predovšetkým rozsiahlejšími parcelami (viac ako 1 ha, resp. 30 ha), čo je azda najmarkantnejší dôsledok kolektívizácie poľnohospodárstva s priamym prejavom v krajinnej štruktúre. Scelené bloky ornej pôdy, ktoré boli vytvorené na 16,7 % celkovej rozlohy územia, sa vyskytovali predovšetkým v Ilavskej kotline a v mierne zvlnených častiach geomorfologických podcelkov Bielokarpatské podhorie a Vršatské bradlá.

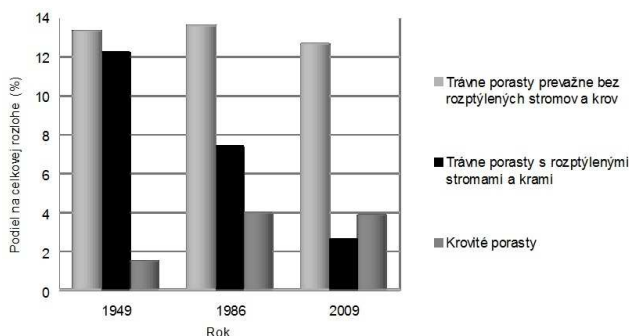
² Na vytvorenie obrazu o reálnom počte jednotlivých lánov je však nutné spomenúť, že drobné parcely ornej pôdy boli z praktických dôvodov vektorizované v rámci väčších produkčných blokov poľnohospodárskej pôdy. Na strane druhej treba brať do úvahy i to, že určitá časť každého bloku ornej pôdy je tvorená „neúžitkami“, teda pôdou, ktorá minimálne rok nebola kultivovaná.

Obr. 3. Podiel základných tried krajinej pokrývky na celkovej štruktúre krajiny

Ďalším výrazným krajinným prvkom, ktorý vznikol na pomedzí katastrov obcí Pruské a Bohunice, bol komplex intenzívne obhospodarovaných ovocných sádov a sádov drobného ovocia s celkovou rozlohou 145 ha.

Podobne ako v roku 1949, tak aj v roku 1986 pretrvávalo významné zastúpenie trávnych porastov (obr. 4). Oproti predchádzajúcemu obdobiu je však evidentný menší podiel trávnych porastov s rozptýlenými stromami a krovinami, ktorých rozloha oproti roku 1949 poklesla o 217,5 ha.

Obr. 4. Podiel tried trávnych a krovitých porastov na celkovej rozlohe územia v rokoch 1949, 1986 a 2009

V roku 2009 dosiahol podiel lesných a poloprirodných areálov na celkovej rozlohe 57,7 %, čo je zo sledovaných časových horizontov najviac. Areály rúbanísk a na nich nastupujúcich mladých lesných spoločenstiev mali v roku 2009 približne rovnakú rozlohu ako v roku 1986.

Rozloha intenzívne obhospodarovaných sádov, ktoré vznikli v období socializmu, sa zmenšila o 54 hektárov, pričom sady drobného ovocia (ríbezle, maliny a egreše) fakticky zanikli.

Vzhľadom na rozsiahly tematický záber tohto príspevku nie je možné detailne analyzovať medzitriedne zmeny krajinej pokrývky. Podrobná analýza týchto zmien sa nachádza v práci Šebo (2013). Pre potreby nášho príspevku je však vhod-

né uviesť aspoň niektoré z nich. Priestorovo najrozsiahlejšie zmeny sa v období rokov 1949–1986 týkali konverzie maloplošne obrábanej ornej pôdy na veľkoplošne obrábanú ornú pôdu. Celková veľkosť týchto zmien predstavovala bežmála 670 hektárov, teda približne 15 % z celkovej rozlohy územia. Napriek tomu, že táto konverzia sa z väčšej časti uskutočnila v Ilavskej kotline, niekoľko veľkých a stredne veľkých blokov ornej pôdy vzniklo aj v Bielokarpatskom podhorí.

Významnou zmenou bola i premena určitého podielu maloblokovej ornej pôdy (109 hektárov) a trávnych porastov (28 hektárov) na intenzívne obhospodarované ovocné sady. V 70. rokoch 20. storočia bol v rámci JRD Pruské v oblasti Bielokarpatského podhoria založený sad zameraný na intenzívne pestovanie jabĺk, hrušiek, čerešní a drobného ovocia. Okrem produkčnej funkcie sad vznikol i s cieľom šľachtienia nových odrôd, čo prispievalo k zlepšeniu odbornej stránky regionálnej poľnohospodárskej produkcie.

Celková rozloha maloplošne obrábanej ornej pôdy, ktorá v období 1949–1986 bola premenená na trávne porasty, predstavovala približne 264 hektárov.

Na lesné a poloprírodné areály sa zmenilo približne 54 hektárov maloplošne obrábanej ornej pôdy, no predovšetkým takmer 410 hektárov trvalých trávnych porastov. V prípade maloplošne obrábanej ornej pôdy i trávnych porastov ide predovšetkým o areály nachádzajúce sa v ťažko dostupnom členitom teréne.

Z nášho pohľadu plnia dôležitú krajinotvornú funkciu extenzívne obhospodarované ovocné sady. V období rokov 1949–1986 sa na lesné a poloprírodné areály zmenili približne 4 ha takýchto sadov. Tu však treba poznamenať, že v roku 1949 sa v krajine nachádzalo podstatne viac ovocných stromov – najmä na medziach v terasovej sústave, na hraniciach ostatnej maloplošne obrábanej ornej pôdy a jednotlivých súkromných pozemkoch vôbec.

K pomerne významným zmenám, ktoré sa udiali v období rokov 1986–2009, patrí konverzia asi 40 hektárov veľkoplošne obrábanej ornej pôdy na maloplošne obrábanú. Ide predovšetkým o bývalú družstevnú pôdu, ktorú niektorí pôvodní vlastníci (resp. ich potomkovia) začali využívať po jej reštitúcii. Časť ornej pôdy začali po roku 1986 (resp. 1989) obrábať i samostatne hospodáriaci roľníci, ktorých počet však po roku 2000 výrazne poklesol (ŠÚ SR 2012).

Špecifickým typom zmeny v druhom sledovanom období je konverzia časti ovocných sadov na ornú pôdu a trávne porasty. Táto zmena sa udiala v dôsledku špecializácie nových majiteľov týchto sadov na chov poľovnej zveri, pričom pestovanie drobného ovocia (malín, ríbezlí a egrešov) zaniklo. V tejto lokalite niekdajších sadov ovocia bolo zaznamenaných i 8,4 hektára v počiatočnom a 23,5 ha v pokročilom sukcesívnom štádiu. Časť sadov, ktorá nebola zmenená na ornú pôdu alebo trávne porasty, bola už v pokročilom sukcesívnom štádiu, resp. zmenená na kroviny a listnaté lesy s nesúvislým zápojom. V pokročilom sukcesívnom štádiu sme identifikovali i 5,9 hektárov extenzívne obrábaných ovocných sadov.

Aj v druhom sledovanom období sme v našom území zaznamenali ako najvýznamnejšiu zmenu na poľnohospodárskej pôde premenu trvalých trávnych porastov na spoločensvá krovín a lesov. Spolu bolo takto zmenených až 260 hektárov, čo je takmer 6 % z celkovej rozlohy predmetného územia. Táto zmena sa týkala predovšetkým trávnych porastov bielokarpatského masívu. Najmenej výrazné prejavy pustnutia sme identifikovali na ornej pôde. Vo väčšine prípadov bolo príčinou postupné rozširovanie okrajov lesa v dôsledku nie celkom precíznej kultivácie areálov ornej pôdy a trávnych porastov.

Vizuálna kvalita krajiny

Z porovnania VK maloblokovej krajiny a veľkoblokovej zorananej krajiny (tab. 1) vyplýva, že 58,7 % respondentov považuje maloblokovú krajinu za vizuálne atraktívnejšiu. V tomto prípade sme nezaznamenali výraznejší vplyv prostredia, z ktorého respondenti pochádzali, na vizuálne preferencie.

Tab. 1. Rozdiel vo vizuálnej kvalite medzi maloblokovou krajinou a veľkoblokovou zoranou krajinou

Rozdiel v hodnotení	Pôvod respondenta				Spolu	
	Mesto		Vidiek			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1)	51	58,6	33	58,9	84	58,7
2)	6	6,9	7	12,5	13	9,1
3)	30	34,5	16	28,6	46	32,2
Spolu	87	100,0	56	100,0	143	100,0

Pozn.: 1) – vyššia atraktívnosť maloblokovej krajiny, 2) – žiaden rozdiel, 3) – vyššia atraktívnosť veľkoblokovej zorananej krajiny

Prostredníctvom t-testu sme zisťovali platnosť nulovej hypotézy, podľa ktorej sa rozdiel v hodnotení maloblokovej krajiny a veľkoblokovej zorananej krajiny rovná 0,0 (t. j. respondenti hodnotia oba typy krajiny rovnako) v porovnaní s alternatívnou hypotézou, podľa ktorej je tento rozdiel väčší ako 0,0 (t. j. hodnotenie VK maloblokovej krajiny bolo lepšie). Keďže výsledná p-hodnota je menšia ako 0,01 (0,0009), môžeme zamietnuť nulovú hypotézu na hladine významnosti 99 %. Znamená to, že rozdiel vo vizuálnej kvalite medzi maloblokovou krajinou a veľkoblokovou zoranou krajinou je „veľmi významný“ (v zmysle vyššej VK maloblokovej krajiny).

Podobný rozdiel je zrejmy i z porovnania veľkoblokovej zelenej krajiny a veľkoblokovej zorananej krajiny (tab. 2). Viac ako polovica (57,3 %) respondentov považuje za atraktívnejšiu „zelenšiu“ krajinu. Práve tento príklad potvrdzuje vyššie citované zistenia, že zoraná pôda výrazne znižuje VK krajiny.

Pomerne rôznorodé sú výsledky hodnotenia veľkoblokovej zelenej krajiny a maloblokovej krajiny (tab. 3); 11,2 % respondentov považuje VK týchto dvoch typov krajín za rovnakú. Veľkoblokovú zelenú krajinu považuje za atraktívnejšiu iba o 4,7 % viac respondentov v porovnaní s maloblokovou krajinou. Výraznejší rozdiel je i v hodnotení respondentov vzhľadom na prostredie, v ktorom strávili väčšinu svojho života. Až 55,4 % študentov pochádzajúcich z vidieckeho prostredia prisúdilo vyššiu VK veľkoblokovej zelenej krajine, zatiaľ čo 48,3 % študentov, ktorí prežili väčšinu života v meste, považujú za atraktívnejšiu maloblokovú krajinu.

Tab. 2. Rozdiel vo vizuálnej kvalite medzi veľkoblokovou zelenou krajinou a veľkoblokovou zoranou krajinou

Rozdiel v hodnotení	Pôvod respondenta				Spolu	
	Mesto		Vidiak			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1)	48	55,2	34	60,7	82	57,3
2)	7	8,0	6	10,7	13	9,1
3)	32	36,8	16	28,6	48	33,6
Spolu	87	100,0	56	100,0	143	100,0

Pozn.: 1) – vyššia atraktivnosť atraktivnosť veľkoblokovej zelenej krajiny, 2) – žiaden rozdiel, 3) – vyššia atraktivnosť veľkoblokovej zoranej krajiny.

Tab. 3. Rozdiel vo vizuálnej kvalite medzi veľkoblokovou zelenou krajinou a maloblokovou krajinou

Rozdiel v hodnotení	Pôvod respondenta				Spolu	
	Mesto		Vidiak			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1)	36	41,4	31	55,4	67	46,9
2)	9	10,3	7	12,5	16	11,2
3)	42	48,3	18	32,1	60	42,0
Spolu	87	100,0	56	100,0	143	100,0

Pozn.: 1) – vyššia atraktivnosť veľkoblokovej zelenej krajiny, 2) – žiaden rozdiel, 3) – vyššia atraktivnosť maloblokovej krajiny.

Sociálno-kultúrna kvalita krajiny

Výstupy pološtruktúrovaných rozhovorov zameraných na zmeny v sociálno-kultúrnej kvalite krajiny je možné agregovane interpretovať v rámci troch skupín kultúrnych fenoménov: sociálnych sietí, kultúrnych prejavov a vzťahu človeka ku krajine.

V oblasti sociálnych sietí sa prejavili evidentné rozdiely napríklad v otázkach týkajúcich sa vzájomnej výpomoci. S najväčšou intenzitou vzájomnej výpomoci sa, celkom pochopiteľne, stretávame predovšetkým v malovýrobnom roľníckom systéme. V prípade drobných roľníkov to vyplývalo z malých výmer pozemkov, ktoré neposkytovali možnosť kumulovať veľký zisk potrebný na nákup a údržbu strojných zariadení a chov ťažných zvierat. Tieto sa buď vypožičiavali od susedov, resp. stredných a väčších roľníkov (zriedkavejšie od osôb, ktoré sa špecializovali predovšetkým na tieto úkony), prípadne boli nimi poskytované. Za výpožičky a poskytnuté služby sa však spravidla neplatilo peniazmi, ale naturáliami. Pomerne častým zvykom však bolo iba pamätať si, kto komu a s čím pomohol.

Vzájomná výpomoc v malovýrobnom systéme bola podmienená určitou mierou vzájomnej závislosti jednotlivcov v rámci vidieckeho spoločenstva. Malovýrobný roľnícky systém, založený na vzájomnej výpomoci, mal teda v sebe zakomponovaný určitý mechanizmus sociálnej kontroly. Takýto charakter vzájomnej výpomoci však poskytoval obom stranám interakcie i určitú formu uspokojenia. Tí, ktorým bola služba poskytovaná, mali radosť z toho, že im niekto v náročnej práci vypomáha a naopak ten, kto službu poskytoval, nachádzal potešenie aj v tom, že nadobúda určitú nemateriálnu hodnotu, prípadne formu zabezpečenia sa do budúcnosti. Vzájomná výpomoc zároveň „nútila“ ľudí navzájom komunikovať, aj keď často len o práci. Vďaka tomu sa však vytváral a udržiaval určitý komunikačný návyk, ktorý robil dedinu vitálnejšou.

Z uskutočnených rozhovorov vyplýva, že zmenou charakteru poľnohospodárskej výroby sa na jednej strane výrazne zjednodušili životné podmienky, no na strane druhej sa tým začala deštrukcia sociálnych sietí vytvorených náročným samozásobiteľským spôsobom života, vyžadujúcim určitú mieru vzájomnej kooperácie.

Tým, že dedinčania prestali byť v zabezpečovaní životných potrieb na seba navzájom odkázaní, vytratila sa aj potreba udržiavať niektoré zo spoločenských vzťahov. Družstevné poľnohospodárstvo už v sebe tento „interakčný mechanizmus“ zakomponovaný nemalo.

S poľnohospodárskou výrobou v maloroľníckom systéme sa spájalo aj množstvo kultúrnych prejavov, ktoré sa taktiež podieľali na celkovej vitalite obcí (páračky peria, trepanie konope, spoločné kosenie lúk a hrabanie sena, licitácia ovocných stromov a pod.). Tieto prvky celkom prirodzene nadväzovali na daný charakter výroby a socialisticko-družstevný systém s dominantnou orientáciou na maximalizáciu produkcie kultúrnym atribútom poľnohospodárskej výroby im neprisudzoval takmer žiaden význam. Nezohľadňovanie tohto kultúrneho rozmeru malo za dôsledok stratu celej škály kultúrnych čít a miestnych špecifik, ktoré neboli v nasledujúcich obdobiach kompenzované adekvátnou náhradou.

Poslednú skupinu sledovaných sociálno-kultúrnych javov sme – vzhľadom na to, že ich spoločnou črtou bolo posilňovanie väzieb medzi človekom a jeho každodenným prostredím – nazvali „vzťah ku krajine“. V centre našej pozornosti bolo najmä maloroľnícke obdobie a dva nasledujúce časové úseky, vzťahujúce sa práve na toto obdobie. Z konkrétnych prístupov, ktoré môže človek pri hospodárskom využívaní krajiny uplatniť, sme zisťovali predovšetkým dôslednosť v obrábaní, aplikáciu agrochemikálií a všeobecnú údržbu krajiny.

Celkom jednoznačne sa respondenti zhodli v tom, že súkromné vlastníctvo pôdy a priama odkázanosť na jej dlhodobú úrodnosť boli hlavnými determinantmi citlivého prístupu človeka ku krajine a jej zdrojom. K vzťahu ku krajine prispievali i spoločné údržbové práce na drobných krajinných prvkoch, prostredníctvom ktorých sa človek s krajinou ešte viac identifikoval (poľné cesty, mostíky, studničky a pod.). Zmena vzťahu ku krajine v družstevno-socialistickom systéme sa prejavila aj v prípadoch neuváženeho používania priemyselných hnojív.

Naše zistenia nasvedčujú, že sledované sociálno-kultúrne charakteristiky boli samotným poľnohospodárstvom najviac rozvíjané v predkolektivizačnom období. V družstevno-socialistickom i v družstevno-trhovom systéme sa viac-menej jednostranná orientácia na produkčné funkcie prejavila faktickou stratou týchto charakteristík. Na druhej strane však bolo vo viacerých výpovediach zdôraznené to, že

samozásobiteľský poľnohospodársky systém bol charakteristický predovšetkým namáhavou prácou a tým, že s kolektivizáciou poľnohospodárstva a rozvojom priemyslu sa životné podmienky obyvateľov vidieka výrazne zjednodušili. Z tohto pohľadu neboli problematické ani tak zmeny z jedného systému na druhý, ale skôr spôsob, ktorým sa jednotlivé zmeny uskutočnili. Príliš veľké zmeny v neúmerne krátkom čase zrejme neposkytli dostatok priestoru na potrebnú reflexiu hodnôt a nemateriálnych významov vytváraných v sledovaných obdobiach.

DISKUSIA

Prezentovanými výsledkami nášho výskumu sme sa na pozadí zmien charakteru poľnohospodárstva pokúsili poukázať na významnosť zmien, ktoré sa udiali na sledovanom území počas minulého a začiatkom tohto storočia.

Výrazné sú predovšetkým premeny krajinnej štruktúry. Krajina predmetného územia mala v predkolektivizačnom období prevažne poľnohospodársky charakter. Viac ako polovicu z jej celkovej rozlohy tvorili v roku 1949 poľnohospodárske areály. V porovnaní s ďalšími dvoma časovými horizontmi bola z tohto pohľadu vystavená väčšej záťaži. Maloblokovú, vo svahoch terasovito upravenú poľnohospodársku krajinu nahradila krajina rozsiahlych monokultúrnych lánov. V dôsledku socialistickej kolektivizácie sa vytratila aj väčšina solitérnych ovocných stromov a menších sadov, ktoré dovtedy spestrovali mozaiku drobných polí, pasienkov a lúk.

Zmenšenie hraníc medzi jednotlivými produkčnými blokmi viedlo k redukcii biodiverzity druhov viažucich sa na poľnohospodárske areály (Verburg et al. 2004 a Prishchepov et al. 2013). Tradične obhospodarované lúky a pasienky sa zmenili z druhovo pestrých na viac-menej monokultúrne. Významná časť trávnych porastov postupne spustla. Pustnutie poľnohospodárskej pôdy sa, podobne ako v ostatných častiach Slovenska (Oťahel' et al. 2014 a Pazúr et al. 2014), zaznamenalo predovšetkým v horských oblastiach sledovaného územia.

Z uvedeného vyplýva, že v dôsledku poklesu poľnohospodárskeho využívania krajiny sa táto stala v súčasnosti vo všeobecnosti celkovo stabilnejšia. Samotná poľnohospodárska krajina však, minimálne z hľadiska štruktúry ornej pôdy a diverzity pestovaných plodín, bola stabilnejšia v predkolektivizačnom období. Najväčšími negatívnymi zmenami v kvalite krajinnej štruktúry v dvoch po kolektivizácii poľnohospodárstva nasledujúcich obdobiach sú z nášho pohľadu: pokles druhovej pestrosti, pustnutie³ poľnohospodárskej pôdy a s tým súvisiace narušenie kultúrneho charakteru vidieckej krajiny. Na strane druhej je však potrebné spomenúť i určité pozitíva súvisiace s týmito zmenami. Patrí k nim napríklad zvýšenie počtu druhov, ktoré sa neviažu na poľnohospodársku krajinu, zníženie náchylnosti krajiny na vznik vodnej erózie, zníženie fragmentácie krajiny (bližšie pozri Munteanu et al. 2014 a Pazúr et al. 2014).

Zo vzájomného porovnávaní troch skupín fotografií je zrejmé, že poľnohospodárska pôda v štádiu zoraní vizuálnu kvalitu krajiny znižuje. Naopak, zelený kryt ornej pôdy pôsobí ako faktor výrazne zvyšujúci jej vizuálno-estetické vlastnosti. Treba však dodať, že náš výskum sa už detailnejšie nezaoberal vplyvom takých premenných, ako sú napríklad možné druhy kultúr tvoriacich túto zeleň, či v praxi dosiahnuteľný pomer rôznych druhov zelene (vzhľadom na dopyt, sezónnosť a

³ Problematikou pustnutia krajiny predmetného územia sa detailnejšie zaoberajú Šebo a Kopecká (2014).

pod.). Naše výsledky indikujú i to, že množstvo zelene v poľnohospodárskej krajine má väčší vplyv na jej vizuálnu kvalitu než veľkosť produkčných blokov. Toto zistenie však nemožno zovšeobecniť v prípade, ak berieme do úvahy kontext toho, či respondent strávil väčšinu svojho života v mestskom alebo vidieckom prostredí. Ďalej sa možno už iba domnievať, či je táto skutočnosť dôsledkom toho, že človek, ktorý prežil väčšinu života na vidieku, je vo vnímaní poľnohospodárskej krajiny citlivejší, alebo napríklad toho, že ľudia z mestského prostredia dokážu viac oceniť (v krajine) pestrosť. Toto sú však už hypotézy, ktoré presahujú náš pôvodný výskumný zámer.

Na druhej strane, s istotou možno konštatovať, že veľkostná štruktúra jednotlivých produkčných blokov a kultúrnych dielov je faktorom, ktorý významne ovplyvňuje celkovú vizuálnu kvalitu poľnohospodárskej krajiny. Z toho vyplýva, že nielen samotná kolektívizácia poľnohospodárstva, ale i pretrvávajúce ekonomické motívy veľkoblokovej monokultúrnej výroby sa rozhodujúcou mierou podpísali pod vizuálnu kvalitu niekdajšej i súčasnej poľnohospodárskej krajiny.

V zmysle princípov EDoK-u by bolo vhodnejšie pri výskume zmien vizuálnej kvality pracovať so vzorkou respondentov, ktorú tvoria obyvatelia predmetného územia. Pre nás by však získanie relevantnej štatistickej vzorky miestneho obyvateľstva bolo organizačne príliš náročné a tak sme výskumnú vzorku zostavili štandardnejším prístupom.

Z výpovedí respondentov tretej časti nášho výskumu je zrejmé, že maloroľnícky systém v porovnaní s dvomi nasledujúcimi systémami pozitívne vplýval na sledované sociálno-kultúrne atribúty vidieckej krajiny. Táto skutočnosť bola výsledkom najmä nízkeho materiálneho zabezpečenia, ktoré prirodzene viedlo k budovaniu sociálnych sietí. Miera vzájomnej výpomoci a ďalších, najmä pracovných, interakcií súvisela s mierou vzájomnej závislosti. Postupom času, ako začali obyvatelia vstupovať do zamestnaní, ktoré už nevytvárali podmienky na interakcie v rámci obce, začali sa sociálne siete vytvorené v maloroľníckom období postupne rozpa-dať.

Samozásobiteľský spôsob hospodárenia vytváral prirodzené predpoklady na rozvoj rôznych kultúrnych črt, ktoré sa spájali s malovýrobou. Predovšetkým niektoré sezónne práce, náročné na množstvo pracovnej sily, primáli ľudí k tomu, aby sa združovali a rôznymi spôsobmi si spríjemňovali spoločné chvíle. Pravidelný rytmus života udávaný sezónnosťou zase jasne ohraničoval čas práce a oddychu, ktorý sa spravidla spájal taktiež s kultúrnymi udalosťami. Kultúrne charakteristiky, viažuce sa na poľnohospodársku výrobu v období po kolektívizácii, fakticky zanikli a žiaden z hospodáriacich agrárnych subjektov už tento kultúrny rozmer poľnohospodárstva nerefletoval.

Priama odkázanosť ľudí na krajinu a jej zdroje v kombinácii so súkromným vlastníctvom boli rozhodujúcimi činiteľmi, predurčujúcimi citlivosť prístupu človeka ku krajine. Aj keď ani v neskorších obdobiach nemožno hovoriť o vyslovenej devastácii životného prostredia, vedomie závislosti človeka od zdrojov krajiny časom postupne oslabovalo.

ZÁVER

Predložený návrh analýzy zmien vybraných kvalít krajiny by mal poskytnúť základný prehľad o zmenách, ktoré sa uskutočnili na určitom území. Naš návrh ani zďaleka nevyčerpáva všetky témy a problémové okruhy, ktorých by sa krajinné

plánovanie malo týkať. Zameriava sa však na oblasti, kde sa zmeny dejú pomaly, až nebadane. Z pohľadu vitality územia a jeho *genia loci* však patria ku kľúčovým. Práve preto je dôležité tieto zmeny analyzovať, diskutovať o nich a následne prijímať koncepčné opatrenia. Výber sledovaných kvalít sme zostavovali tak, aby bol zaujímavý a zrozumiteľný aj pre širšiu verejnosť. Pre ľudí by mal byť akýmsi príbehom ich krajiny. Zmyslom takéhoto príbehu je vzbudiť záujem obyvateľov o to, čo sa s ich každodenným prostredím dialo a deje. Vtiahnuť ich, ako aj miestnych decízorov, do procesu krajinného plánovania.

Metodicky sme našu analýzu ukotvili v koncepte multifunkčnosti poľnohospodárstva. Vychádzali sme pri tom z prác autorov, ktorí tento koncept považujú za veľmi vhodný pre integrované analýzy vidieckeho prostredia (napr. Cairol et al. 2005, Wilson 2007 a 2009 a Renting et al. 2009).

Akceptujeme skutočnosť, že sledované procesy možno skúmať exaktnejšími a technicky prepracovanejšími prístupmi. Naším cieľom však bolo predstaviť iba jednu z možností takého integrovaného výskumu krajiny, ktorého hlavným cieľom je vtiahnuť ľudí do procesu krajinného plánovania. Ak to časové, finančné a personálne kapacity dovoľia, je, samozrejme, žiaduce použiť náročnejšie metódy. Je však dôležité, aby výstupy takéhoto výskumu nielen vypovedali o tom, čo sa s krajinou deje, ale vyzdvihli skutočnosť, že hlavnými aktérmi zmien krajiny sú predovšetkým jej samotní obyvatelia.

Podľa našich predstáv by takto, resp. podobne koncipovaná analýza mala predchádzať procesu krajinného plánovania. Okrem aktivizovania záujmu verejnosti, ktorý spomíname v úvode, by totiž mala poskytnúť i odpovede na dve dôležité otázky: „Ako sa sledované územie za určité obdobie zmenilo?“ a „Prečo sa zmenilo práve takto?“ Pri hľadaní odpovedí na tieto otázky sa totiž odkrývajú dôležité skutočnosti – hybné sily zmien a ich kľúčoví hráči. Nazdávame sa, že až po oboznámení sa s týmito premennými, je vhodné prejsť k tomu, ako by daná krajina mala vyzeráť v budúcnosti.

Pevne veríme, že práve takýmto spôsobom možno reálne naplňať úlohy a záväzky, ktoré Slovenská republika na seba prevzala podpisom Európskeho dohovoru o krajine.

Udržiavanie krajinej štruktúry tradičných vidieckych krajín je dôležité tak z hľadiska biodiverzity, ako aj kultúrnej diverzity. Hodnotné sú predovšetkým preto, že boli udržateľne obhospodarované po stáročia a z tohto dôvodu môžu slúžiť ako model aj pre budúcnosť (Antrop 2005).

Tento príspevok vznikol s podporou projektu VEGA 2/0111/12 „Vybrané geografické aspekty vývoja životného prostredia Slovenska a jeho regiónov v medzinárodnom kontexte“.

LITERATÚRA

- ANTROP, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70, 21-34.
- APÁTHYOVÁ-RUSNAKOVÁ, K., STOLIČNÁ, R. (2000). Spoločenstvo obce a rodiny. In Stoličná, R. ed. *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry*. Bratislava (Veda), pp. 171-189.
- BOTÍKOVÁ, M., ŠVECOVÁ, S., JAKUBÍKOVÁ, K. (1997). *Tradicie slovenskej rodiny*. Bratislava (Veda).

- BUSCH, G. (2006). Future European agricultural landscapes – What can we learn from existing quantitative land use scenario studies? *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 114, 121-140.
- CAIROL, D., COUDEL, E., BARTHÉLÉMY, D., CARON, P., CUDLINOVA, E., ZANDER, P., RENTING, H., SUMELIUS, J., KNICKEL, K. (2005). Multifunctionality of agriculture and rural areas: from trade negotiations to contributing to sustainable development. New challenges for research. Report, EU Project MULTAGRI (6RFP Global Change and Ecosystems (Proposal/Contract no. 505297).
- CRAWFORD, D. (1994). Using remotely sensed data in landscape visual quality assessment. *Landscape and Urban Planning*, 30, 71-81.
- DAKIN, S. (2003). There's more to landscape than meets the eye: towards inclusive landscape assessment in resource and environmental management. *The Canadian Geographer*, 47, 185-200.
- DANIEL, T. C. (2001). Whither scenic beauty? Visual landscape quality assessment in the 21st century. *Landscape and Urban Planning*, 54, 267-281.
- DANIEL, T. C. (2001). Whither scenic beauty? Visual landscape quality assessment in the 21st century. *Landscape and Urban Planning*, 54, 267-281.
- DEARDEN, P. (1985). Philosophy, theory and method in landscape evaluation. *The Canadian Geographer*, 29, 263-265.
- DeCUIR-GUNBY, J. T., MARSHALL, P. L., McCULLOCH, A. W. (2011). Developing and using a codebook for the analysis of interview data: an example from a professional development research project. *Field Methods*, 23, 136-155.
- DRAMSTAD, W. E., SUNDLI TVEIT, M., FJELLSTAD, W. J., FRY, G. L. A. (2006). Relationships between visual landscape preferences and map-based indicators of landscape structure. *Landscape and Urban Planning*, 78, 465-474.
- EUROSENCE (2009). *Ortofotomapy*.
- FERANEC, J., OŤAHEL, J. (1999). Mapovanie krajinej pokrývky metódou CORINE v mierke 1:50 000: návrh legendy pre krajiny programu PHARE. *Geografický časopis*, 57, 19-44.
- FERANEC, J., OŤAHEL, J. (2001). *Krajinná pokrývka Slovenska*. Bratislava (Veda).
- FOLEY, J. A., DEFRIES, R., ASNER, G. P., BARFORD, C., BONAN, G., CARPENTER, S. R., CHAPIN, F. S., COE, M. T., DAILY, G. C., GIBBS, H. K., HELKOWSKI, J. H., HOLLOWAY, T., HOWARD, E. A., KUCHARIK, C. J., MONFREDA, C., PATZ, J. A., PRENTICE, I. C., RAMANKUTTY, N., SNYDER, P. K. (2005). Global consequences of land use. *Science*, 309, 570-574.
- HAYEK, U. W. (2011). Which is the appropriate 3D visualization type for participatory landscape planning workshops? A portfolio of their effectiveness. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38, 921-939.
- HEYMANN, Y., STEENMANS, CH., CROISILLE, G., BOSSARD, M. (1994). *CORINE Land Cover. Technical guide*. Luxembourg (Office for Official Publications of European Communities).
- HOLEC, R. (1991). *Pol'nohospodárstvo na Slovensku v poslednej tretine 19. storočia*. Bratislava (Veda).
- JORGENSEN, A. (2011). Beyond the view: Future directions in landscape aesthetics research. *Landscape and Urban Planning*, 100, 353-355.
- KEISTERI, T. (1990). The study of changes in cultural landscapes. *Fennia*, 168, 31-115.
- KOPECKA, M. (2006). Identifikácia a hodnotenie zmien krajiny vo veľkej mierke (na príklade okolia Trnavy). *Geografický časopis*, 58, 125-148.
- LANGE, E. (2001). The limits of realism: perceptions of virtual landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 54, 163-182.
- LINDEMANN-MATTHIES, P., BRIEGEL, R., SCHÜPBACH, B., JUNGE, X. (2010). Aesthetic preference for a Swiss alpine landscape: the impact of different agricultural land-use with different biodiversity. *Landscape and Urban Planning*, 98, 99-109.

- MARANGON, F., TEMPESTA, T. (2008). *The economic evaluation of the rural landscape in Italy*. Paper Presented at the Third Workshop on Landscape Economics, Paris, May 29-30, [Online]. Dostupné na: http://www.ceep-europe.org/workshop_files/workshop47_116.pdf [cit.: 25-02-2015].
- MARSH, J. (1990). Postcard landscapes: an exploration in method. *The Canadian Geographer*, 29, 263-273.
- MAZÚR, E., LUKNIŠ, M. (1980). Geomorfologické jednotky. 1:500 000. In Mazúr, E., ed. *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava (SAV, SÚGK), p. 54.
- MILES, M. B., HUBERMAN, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook, Second Edition*. London (Thousand Oaks).
- MUNTEANU, C., KUEMMERLE, T., BOLTIZIAR, M., BUTSIC, V., GIMMI, U., HALADA, L. (2014). Forest and agricultural land change in the Carpathian regione. A metaanalysis of long-term patterns and drivers of change. *Land Use Policy*, 38, 685-697.
- OĽAHEĽ, J. (1999). Visual landscape perception: landscape pattern and aesthetic assessment. *Ekológia (Bratislava)*, 18, 63-74.
- OĽAHEĽ, J. (2003). Visual quality of the landscape: approaches to analysis. *Ekológia (Bratislava)*, 22, 150-160.
- OĽAHEĽ, J., HĽAVATÁ, Z. (2010). Krajina a jej vnímanie: prístupy k analýze. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy XLIX, Folia Geographica*, 16, 23-35.
- OĽAHEĽ, J., PAZÚR, R., KOPECKÁ, M., FERANEC, J., NOVÁČEK, J. (2014). Pustnutie poľnohospodárskej pôdy kartografická prezentácia na príklade vybraných okresov severného Slovenska. In Straka, J., ed. *Aktivita v kartografii venované Jánovi Pravdovi 2014: zborník referátov zo seminára konaného 23. 10. 2014*. Bratislava (Kartografická spoločnosť SR, Geografický ústav SAV), pp. 51-63.
- PAZÚR, R., LIESKOVSKÝ, J., FERANEC, J., OĽAHEĽ, J. (2014). Spatial determinants of abandonment of large-scale arable lands and managed grasslands in Slovakia during the periods of post-socialist transition and European Union accession. *Applied Geography*, 54, 118-128.
- PRISHCHEPOV, A. V., MÜLLER, D., DUBININ, M., BAUMANN, M., RADELOFF, V. C. (2013). Determinants of agricultural land abandonment in post-Soviet European Russia. *Land Use Policy*, 30(1), 873-884.
- RENTING, H., ROSSING, W. A. H., GROOT, J. C. J., VAN DER PLOEG, J. D., LAURENT, C., PERRAUD, D., STOBBELAAR, D. J., VAN ITTERSUM, M. K. (2009). Exploring multifunctional agriculture. A review of conceptual approaches and prospects for an integrative transitional framework. *Journal of Environmental Management*, 90, 112-123.
- SLAVKOVSKÝ, P. (1995). Dve diskontinuity vo vývine slovenského poľnohospodárstva. *Slovenský národopis*, 43, 371-377.
- SLAVKOVSKÝ, P. (2003). Súkromní roľníci v globalizovanom svete. *Slovenský národopis*, 51, 86-101.
- SLAVKOVSKÝ, P. (2009). *Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra Slovákov v strednej a južnej Európe*. Bratislava (Veda).
- SOINI, K. (2001). Exploring human dimensions of multifunctional landscapes through mapping and map-making. *Landscape and Urban Planning*, 57, 225-239.
- ŠEBO, D. (2013). *Využitie konceptu multifunkčnosti v integrovanom výskume vidieckej krajiny a udržateľnosti jej rozvoja*. Dizertačná práca, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava.
- ŠEBO, D., HEIDEMA, E., AMBROZY, A., ROEST, E., ORGONIK, B. (2012). *Prehľad národných/regionálnych politík a miestnych rozvojových plánov so zreteľom na uplatnenie zásad obsiahnutých v Európskom dohovore o krajine*. Štúdiá uskutočnená v rámci projektu Vital Landscapes. Bratislava (VVMZ).

- ŠEBO, D., HUBA, M. (2013). Key words analysis as identifier of implementation of the European Landscape Convention into the strategic documents of regions, towns and rural settlements. *Ekológia (Bratislava)*, 32, 54-65.
- ŠEBO, D., KOPECKÁ, M. (2014). Agricultural landscape abandonment after 1989: a case study from Považie region, Slovakia. *Geografický časopis*, 66, 323-339.
- ŠTEFUNKOVÁ, D., CEBECAUER, T. (2006). Visibility analysis as a part of landscape visual quality assessment. *Ekológia (Bratislava)*, 25, 229-239.
- ŠÚ SR (2012). *Databáza mestskej a obecnej štatistiky: vybrané údaje za obce*. Interné údaje. Bratislava (Štatistický úrad SR).
- TEMPESTA, T. (2010). The perception of agrarian historical landscapes: a study of the Veneto plain in Italy. *Landscape and Urban Planning*, 97, 258-272.
- VERBURG, P. H., DENIJS, T., RITSEMAVANECK, J., VISSER, H., DEJONG, K. (2004). A method to analyse neighbourhood characteristics of land use patterns. *Computers, Environment and Urban Systems*, 28, 667-690.
- VERBURG, P. H., VAN DE STEEG, J., VELDKAMP, A., WILLEMEN, L. (2009). From land cover change to land function dynamics: a major challenge to improve land characterization. *Journal of Environmental Management*, 90, 1327-1335.
- WESTON, C., GANDELL, T., BEAUCHAMP, J., McALPINE, L., WISEMAN, C., BEAUCHAMP, C. (2001). Analyzing interview data: the development and evolution of a coding system. *Qualitative Sociology*, 24, 381-400.
- WILSON, G. A. (2007). *Multifunctional agriculture. A transition theory perspective*. Wallingford (CABI).
- WILSON, G. A. (2009). The spatiality of multifunctional agriculture: a human geography perspective. *Geoforum*, 40, 269-280.
- Nařízení vlády o stanovení druhů krajinných prvků (vykonávací předpis k zákonu č. 335/2009 Sb.).
- Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos kraštovaizdžio politikos kryptių aprašo patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vilnius (2004).
- Předpis č. 307/2014 Sb. Nařízení vlády o stanovení podrobnosti evidence využití půdy podle uživatelských vztahů.
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Urad za prostoski razvoj. Direktorat za prostor na Ministrstvu za okolje, prostor in energijo. Ljubljana (2004)
- Zakon o prostorskem načrtovanju No. 33/2007.
- Zákon o zemědělství č. 335/2009 Sb.
- Topografický ústav Banská Bystrica (1949). Letecké meračské snímky snímované 28.7.1949 v mierke 1:22 000.
- Topografický ústav Banská Bystrica (1986). Letecké meračské snímky snímované 20.9.1986 v mierke 1:29 590.

Dušan Š e b o, Mikuláš H u b a

THREE ASPECTS OF RURAL LANDSCAPE QUALITY TO BE ACHIEVED: THE ANALYSIS AND PROPOSAL OF CHANGES IN THE STREDNÉ POVAŽIE REGION

According to the European landscape convention (ELC), the landscape quality to be achieved should be defined by public authorities after consultation with the public. By signing the ELC, the Slovak Republic undertook to provide conditions in which the "aspirations of the public regarding the landscape in which they live" should acquire specific contours both in strategic documents and in the landscape itself. After nine years that have passed since the adoption of the document by the Slovak Republic, it is clear that the progress is rather insignificant, and there is no vision of how to move forward. Regardless of the politi-

cal background, implementation of the ELC principles requires the participatory approach from the government and from local residents. In the beginning of such an approach it is important to activate general interest in landscape. This may be achieved by analysis of the subject area to give the competent authorities and the public an overview of the changes and the current state of their landscape.

The aim of this paper is to present the proposed analysis of changes in three rural landscape qualities. Results of the analysis are schemed to provide an overview of changes that took place in landscape over a certain period to the local population, decision-makers and stakeholders of the particular territory. They should also represent an important source of information for the documents involved with landscape planning. However, first of all, presentation of such results should arouse interest in landscape and encourage the population to greater participation in landscape policy. Moreover, the applied research method itself tried to engage the locals as well.

The analysis is based on the assessment of changes in landscape structure, visual aspects of landscape, and socio-cultural quality of landscape. Land cover changes were assessed, photomontage of landscape segments was applied and visual quality was assessed by means of questionnaires and semi-structured interviews with the local population.

Research results point to significant changes in landscape structure quality and socio-cultural landscape quality. Changes tracked in the area of visual landscape quality are less significant. Nevertheless, they suggest certain differences in visual preferences, which may require more attention.

Translated by H. Contrerasová